

संपरिष्वक्तो न बाह्यं किंचन वेद नान्तरम् Bri. Up. 4. 3. 21. -ज्ञा 1 Intelligence, understanding. -2 A clever or intelligent woman. -ज्ञी 1 A clever or learned woman. -2 The wife of a learned man. -3 N. of a wife of the sun (सूर्यपत्नी). -Comp. -कथा a story about a wise man. -मन्य, -मानिन् or प्राज्ञमानिन् a. fancying oneself to be wise, conceited; न तु चिन्तयतश्चित्ते जनस्य प्राज्ञमानिनः Bu. Ch. 4. 52. -मानः respect for learned men.

प्राज्ञता, -त्वम् Wisdom, intelligence.

प्राज्य a. 1 Abundant, copious, plentiful, much, many; तव भवतु विद्वैजाः प्राज्यवृष्टिः प्रजासु S. 7. 34; R. 13. 62; Śi. 14. 25. -2 Great, large, important; प्राज्यविक्रमाः Ku. 2. 18; अपि प्राज्यं राज्यं तृणमिव परित्यज्य सहसा G. L. 5. -3 Lofty.

प्राञ्जलः a. 1 Straightforward, candid, honest, sincere. -2 Straight, erect.

प्राञ्जलिः a. [प्रसृतौ अञ्जली येन] Folding the hands in supplication, as a mark of respect or humility.

प्राञ्जलिक, प्राञ्जलिन् See प्राञ्जलि.

प्राण 2 P. 1 To breathe, respire, inhale air. -2 To live, be alive; यदहं पुनरेव प्राणिमि K. 35, प्राणिमस्तव मानार्थम् Bk. 4. 38. -3 Ved. To blow (as the wind).

प्राण m. = प्राण below.

प्राणः 1 Breath, respiration. -2 The breath of life, vitality, life, vital air, principle of life (usually pl. in this sense, the Prāṇas being five; प्राण, अपान, समान, व्यान and उदान); प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा R. 2. 53; 12. 54; (हृदि प्राणो गुदेऽपानः समानो नाभिसंस्थितः । उदानः कण्ठदेशस्थो व्यानः सर्वशरीरगः ॥). -3 The first of the five life-winds or vital airs (which has its seat in the lungs); अपानि जुह्वति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे । प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायाम-परायणाः ॥ Bg. 4. 29. -4 Wind, air inhaled. -5 Energy, vigour, strength, power; as in प्राणसार q. v.; युद्धातिथ्यं प्रदास्यामि यथाप्राणं निशाचर Rām. 3. 50. 28; Bhāg. 8. 2. 29; सर्वप्राणप्रवणमघवन्मुक्तमाहत्य वक्षः Mv. 1. 45. -6 The spirit or soul (opp. शरीर). -7 The Supreme Spirit; इमानि भूतानि प्राणमेवाभिसंविशन्ति Bri. Up. 1. 11. 5. -8 An organ of sense; स्पृष्टवैतानशुचिनित्यमद्भिः प्राणानुपस्पृशेत् । गात्राणि चैव सर्वाणि नाभि पाणितलेन तु ॥ Ms. 4. 143; मरीचिमिश्रा ऋषयः प्राणेभ्योऽहं च जज्ञिरे Bhāg. 1. 6. 31. -9 Any person or thing as dear and necessary as life, a beloved person or object; कौशः कौशवतः प्राणाः प्राणाः प्राणा न भूपतेः H. 2. 90; अर्थपतेर्विमर्दको बहिश्वराः प्राणाः Dk. -10 The life or essence of poetry, poetical talent or genius; inspiration. -11 Aspiration; as in महाप्राण or अल्पप्राण q. v. -12 Digestion. -13 A breath as a measure of time. -14 Gum-myrrh. -15 Life, living (जीवन); दैवं च दैवसंयुक्तं प्राणश्च प्राणदश्च ह । अपेक्षापूर्वकरणादशुभानां शुभं फलम् ॥ Mb. 12. 36. 14. -16 Food (अन्न); अनारितकानां भूतानां प्राणदाः पितरश्च ये Mb. 12. 12. 4. -17 N. of Brahmā,

Viṣṇu and other gods. -Comp. -अतिपातः killing a living being, taking away life. -अत्ययः loss of life. -अधिक a. 1 dearer than life. -2 superior in strength or vigour. -अधिनाथः a husband. -अधिपः the soul. -अन्तः death; capital punishment; अब्राह्मणः संग्रहणे प्राणान्तं दण्डमर्हति Ms. 8. 359. -अन्तिक a. 1 fatal, mortal. -2 lasting to the end of life, ending with life. -3 dangerous. -4 capital (as a sentence); अज्ञानात् वारुणीं पीत्वा संस्कारेणैव शुद्धयति । मतिपूर्वमनिर्देश्यं प्राणान्तिकमिति स्थितिः ॥ Ms. 11. 146. (-कम्) murder. -अपहारिन् a. fatal, destructive to life. -अपानम्, -नौ air inhaled and exhaled; प्राणापानान्तरे देवी वाग्वै नित्यं प्रतिष्ठिता Mañjūṣā. -अयनम् an organ of sense; (सुप्तिसूक्ष्मोपतापेषु प्राणायनविघाततः । नेहतेऽहमिति ज्ञानं मृत्युप्रज्वारयोरपि ॥ Bhāg. 4. 29. 72. -आघातः destruction of life, killing a living being; प्राणाघातान्निवृत्तिः Bh. 3. 63. -आचार्यः a physician to a king. -आत्मन् m. the vital or animal soul. -आद् a. fatal, mortal, causing death. -आबाधः injury to life; प्राणाबाधयुक्तास्वापत्सु Kau. A. 1. 8. -आयामः restraining or suspending the breath during the mental recitation of the names or attributes of a deity. -आहुतिः f. an oblation to the five Prāṇas. -ईशः, -ईश्वरः 1 a lover, husband; नीचैः शंस हृदि स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति Amaru. 67; बाल्य लोलबिलोचना दिव शिव प्राणेशमालोक्ते Bv. 2. 57. -2 wind. -ईशा, -ईश्वरी a wife, beloved, mistress. -उत्क्रमणम्, -उत्सर्गः departure of the soul, death. -उपहारः food. -कर a. refreshing or reviving the spirits; सद्यो मांसं नवान्नं च बाल्य स्त्री क्षीरभोजनम् । क्षीर-मुष्णोदकं चैव सद्यः प्राणकराणि षट् ॥ Chāṇakya. -कर्मन् n. Vital function. -कृच्छ्रम्, -बाधा peril of life, a danger to life. -ग्रहः the nose. -घातक a. destructive to life. -घोषः the sound from the ears when the fingers are put therein; छिद्रप्रतीतिरुच्छायायां प्राणघोषानुपश्रुतिः Bhāg. 10. 42. 29. -घ्नः a. fatal, life-destroying. -चयः increase of strength. -छिद् a. 1 murderous. -2 destructive. -छेदः murder. -त्यागः 1 suicide; वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिस्त्वितिः H. 1. -2 death. -द a. life-giving. (-दम्) 1 water. -2 blood. (-दः) 1 Viṣṇu. -2 Brahmā. -3 Terminalia Tomentosa (Mar. ऐन). -दा Terminalia Chebula (Mar. हिरडा). -दक्षिणा gift of life; प्राणदक्षिणां दा 'to grant one his life'. -दण्डः capital punishment. -दयितः a husband. -दातृ a. 'life-giver', saviour, deliverer. -दानम् 1 resigning life. -2 the gift of life, saving one's life. -दुरोदरम्, -द्यूतम् fighting for life. -दृद् a. Sustaining or prolonging the breath. -द्रोहः an attempt upon any body's life. -धार a. living, animate. (-रः) a living being. -धारणम् 1 maintenance or support of life. -2 vitality. -3 a means of supporting life. -नाथः 1 a lover, husband. -2 an epithet of Yama. -निग्रहः restraint of breath, checking the breath. -पतिः 1 a lover, husband. -2 the soul; बुद्धिं समाच्छाद्य च मे समन्युरुद्भूयते प्राणपतिः शरीरे Mb. 3. 269. 4. -3 a physician. -पत्नी the voice. -परिक्रयः staking one's life. -परिक्षीण a. one whose life is drawing to a close. -परिग्रहः possession of life, life, existence.